

Сюрин А.
*студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету.
Науковий керівник: доктор історичних наук,
професор, професор
кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
Грубінко А.*

ПРАВО СПАДКУВАННЯ ПОЗАШЛЮБНИХ ДІТЕЙ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Вступ та актуальність. Право спадкування позашлюбних дітей, або **filii naturales**, у Стародавньому Римі являло собою складний та суперечливий інститут римського приватного права. Уже у республіканський період існувало чітке розмежування між дітьми законного шлюбу (**iusti filii**) та позашлюбними, причому останні майже не мали юридичних прав на майно батька та спадок. У період Імперії, особливо за правління Октавіана Августа, соціальна та демографічна політика держави впливала на статус позашлюбних дітей. Держава активно втручалася у питання народжуваності, впроваджуючи закони **Lex Julia de maritandis ordinibus** та **Lex Papia Poppaea**, які передбачали штрафи за безшлюбність та бездітність, одночасно стимулюючи народження дітей у шлюбі [1; 2].

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні правові системи досі стикаються із проблемою захисту прав дітей, народжених поза шлюбом. Ці питання стосуються спадкування, визначення батьківства, соціальної інтеграції та рівності прав дітей незалежно від їхнього походження. Дослідження римського досвіду дозволяє простежити витоки сучасних правових принципів, зрозуміти, як формувалися процедури легітимації та механізми захисту соціально вразливих категорій громадян [2; 3; 4].

Римський приклад важливий не лише з історико-правової точки зору, а й для порівняльного аналізу. Сучасне право часто запозичує концепції з римського права, зокрема щодо умов спадкування, форм узаконення дітей та правового забезпечення малолітніх. Зважаючи на збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом, розгляд історичних моделей має безпосереднє практичне значення [5].

Основна частина

1. Статус позашлюбних дітей у республіканську добу

У республіканський період римське право суворо розділяло дітей **iusti filii** і **filii naturales**. Діти законного шлюбу підлягали **patria potestas** – владі батька, що автоматично забезпечувало їм право на спадок та соціальне становище в родині. Позашлюбні діти залишалися під контролем матері і юридично не могли спадкувати майно батька, навіть якщо він їх визнавав [3; 4].

Визнання позашлюбних дітей батьком у республіканський період було

рідкісним і обмежувалося суворими умовами. Процедура **filiatio per recognitionem** могла відбутися тільки добровільно та за певних соціальних умов, а суспільна мораль і патріархальні норми часто ускладнювали її застосування. У практиці позашлюбні діти мали обмежене право на спадок, переважно через заповіт, який батько міг створити на їхню користь, але такий заповіт можна було оскаржити у присутності законних дітей [5].

Дослідники підкреслюють, що в республіканський період принцип **mater semper certa est, pater autem incertus** (мати завжди відома, батько – невідомий) визначав соціальний та правовий статус позашлюбних дітей. Це обмежувало їхні можливості у правовому середовищі та підкреслювало домінування законного шлюбу як основи для спадкових прав [3; 4].

2. Демографічна політика Імперії та вплив на **filii naturales**

Період Імперії ознаменувався демографічною кризою серед верхівки римського суспільства. Еліта уникає шлюбів і народження дітей, що ставить під загрозу спадкоємність родових майнових структур та соціальну стабільність. У відповідь Октавіан Август запроваджує **Lex Julia et Lex Papia Poppaea**, які мали такі положення [1; 2]:

- штрафи для осіб без дітей,
- обмеження прав на спадок для бездітних,
- матеріальні стимули для народження дітей у шлюбі,
- обмеження для позашлюбних дітей щодо отримання **ius trium liberorum**.

Ці закони впливали на соціальний статус позашлюбних дітей: вони не враховувалися у системі пілґ та стимулів, а їхнє народження не сприймалося як соціально корисне. Як наслідок, **filii naturales** залишалися юридично і соціально обмеженими, а законодавство підтримувало пріоритет законних дітей. [1; 2]

Демографічна політика Августа продемонструвала прагнення держави регулювати сімейні відносини не лише через моральні настанови, а й через конкретні фінансово-правові стимули та обмеження. Це мало непрямої ефект на права позашлюбних дітей: їхня можливість отримати спадок залежала від політичного та соціального контексту. [5]

3. Форми легітимації позашлюбних дітей

У період Імперії з'явилися формалізовані механізми легітимації **filii naturales**, що дозволяли частково вирівняти їхні права:

1. **Legitimatio per subsequens matrimonium** – узаконення через наступний шлюб батьків. Дитина ставала законною та отримувала права на спадок. Ця процедура була обмежена певними соціальними умовами і могла застосовуватися лише за відсутності законних перешкод [3; 5].

2. **Legitimatio per oblationem curiae** – дитина визнавалася членом міської курії батьком, що прирівнювало її до законних дітей. Це рішення мало як соціальний, так і юридичний ефект, забезпечуючи право на спадкування та інтеграцію у родину [1].

3. **Legitimatio per rescriptum principis** – легітимація через рескрипт імператора, доступна переважно багатим родинам. Це свідчить про

диференціацію правового доступу залежно від соціального статусу та ресурсів сім'ї [7].

Попри наявність цих механізмів, принцип **ab intestato** залишався основним: діти, що не були легітимовані, не мали права на спадок, а заповіти, створені батьками на їхню користь, могли бути оскаржені законними дітьми [6; 7].

4. Спадкове право в пізню імперію та Юстиніан

За часів пізньої Імперії та Юстиніана відбулися значні зміни у статусі позашлюбних дітей [1; 8]:

- введено право на утримання та спадкування у разі тривалого конкубінату,
- спрощено процедури легітимації, що зробило їх доступними для ширших верств населення,
- закріплено принцип, що дитина не повинна страждати через юридичний статус батьків.

Ці реформи відображали поступовий перехід від суворої моральної регламентації до практичної соціальної справедливості та інтеграції позашлюбних дітей у систему спадкових прав. [9]

Таким чином, розвиток римського права відображає баланс між патріархальними нормами, демографічними цілями держави та соціальною справедливістю щодо позашлюбних дітей.

Висновок.

Право спадкування позашлюбних дітей у Стародавньому Римі пройшло складну еволюцію: від майже повного виключення у республіканський період до часткового визнання та спрощеної легітимації у період Імперії. Демографічна політика Августа створювала обмеження для **filii naturales**, тоді як пізніші реформи Юстиніана відкривали механізми соціального захисту та інтеграції.

Дослідження римського досвіду має пряме значення для сучасного цивільного права, оскільки проблеми рівності дітей, народжених поза шлюбом, та їхньої інтеграції у спадкову систему залишаються актуальними. Аналіз історичних моделей дозволяє оцінити ефективність законодавчих механізмів і підходів до захисту соціально вразливих категорій, що має важливе практичне значення для сучасного законодавства. [2; 4; 6]

Список використаних джерел

1. Поліщук М. Г., Арнаутов Б. С. *Спадкове право Стародавнього Риму*. – ДДУВС, 2018. С. 12-56. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/1393>
2. Рябов М. В. *Інститут спадкування в Стародавньому Римі та Україні: порівняльна характеристика*. – Шерешевські читання, 2018. С. 23-48. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/c2505f53-0555-4060-8693-1b9b74336f7d>
3. Щербина Б. С. *Спадкування у римському приватному праві та Кодексі Східної Галиції*. – журнал «Актуальні проблеми цивільного та трудового права», 2018. С. 5-32.

URL:<https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/download/6510/6892/19386>

4. Освітній портал «Римське право»: розділ Сімейне та спадкове право. 2020. С. 1-18. URL: <https://zen.in.ua/rimske-pravo/simeyne-ta-spadkove-pravo/>

5. Освітній портал «Античний світ»: Шлюбно-сімейне та спадкове право Стародавнього Риму. – 2020. С. 10-22. URL: <https://zen.in.ua/istoriya-derzhavi-i-prava-antichnogo-svitu/starodavniy-rim/shlyubno-simeyne-ta-spadkove-pravo>

6. Журнал «Держава і право»: О. І. Загорівський. *Статус позашлюбних дітей у класичному й трансформованому римському праві.* – 2017. С. 81-95. URL:<https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.%20%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2081.%20%D0%AE%D0%9D.pdf>

7. Karakash I., Riabokon Y. *Singular succession due to inheritance in ancient Roman law.* – 2019. С. 14-37. URL:<https://dspace.onua.edu.ua/items/1d213e83-ce8a-4564-baff-6406011fdb2f>

8. Tate J. C. *Inheritance Rights of Nonmarital Children in Late Roman Legislation.* – Roman Legal Tradition, 2008. С. 101-123. URL: <https://romanlegaltradition.org/contents/2008/RLT4-TATE.PDF>

9. Cambridge University Press. *Illegitimacy and Inheritance* (розділ у колекції, аналіз римського права). – 2017. С. 29-54. URL:https://resolve.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/DC7C88AA7CD9515C3A83BD3009C73DA8/9781787448148c2_p29-54_CBO.pdf/illegitimacy-and-inheritance.pdf

10. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 656 с.

11. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Навчальний посібник. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с.